Elżbieta Adamus
Wydział Matematyki Stosowanej
Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie

Algebra
Wykład nr 1
Data: .....

TEMAT: *Działania i wybrane struktury algebraiczne*

1.1 Notacja

Przyjmujemy następująca notację.

$\mathbb{N} = \{1, 2, 3, \ldots\}$	zbiór liczb naturalnych
$\mathbb{N}_0 = \mathbb{N} \cup \{0\}$	
$\mathbb{Z}$	zbiór liczb całkowitych
$\mathbb{Q}$	zbiór liczb wymiernych
$\mathbb{R}$	zbiór liczb rzeczywistych

Oznaczenia kwantyfikatorów

$\forall$	kwantyfikator ogólny (duży)	*dla każdego*
$\exists$	kwantyfikator szczegółowy (mały)	*istnieje*
$\exists!$		*istnieje dokładnie jeden*

Symbol sumy i iloczynu

Niech $n \in \mathbb{N}$ oraz niech $a_1, a_2, \ldots, a_m, a_{m+1}, \ldots, a_n$ to dowolny ciąg liczb.

Sumę $a_1 + a_2 + \ldots + a_n$ oznaczamy symbolem $\sum_{i=1}^{n} a_i$. Symbol i to wskaźnik sumowania lub indeks sumowania, m to dolna granica sumowania, zaś n to górna granica sumowania.

Zauważmy że dla dowolnego $m \in \mathbb{N}$, $m < n$ oraz $c \in \mathbb{R}$ zachodzą równości $a_1 + a_2 + \ldots + a_n = (a_1 + a_2 + \ldots + a_m) + (a_{m+1} + a_{m+2} + \ldots + a_n)$ oraz $c(a_1 + a_2 + \ldots + a_n) = ca_1 + ca_2 + \ldots + ca_n$, czyli

$$\sum_{i=1}^{n} a_i = \sum_{i=1}^{m} a_i + \sum_{i=m+1}^{n} a_i, \qquad c\sum_{i=1}^{n} a_i = \sum_{i=1}^{n} ca_i.$$

Przykład 1.1.1. $\sum_{i=1}^{6} i = 1 + 2 + 3 + 4 + 5 + 6 = 21$
$\sum_{i=5}^{9} \frac{i}{i+2} = \frac{5}{7} + \frac{6}{8} + \frac{7}{9} + \frac{8}{10} + \frac{9}{11}$
$\sum_{i=0}^{n} \left(\frac{1}{2}\right)^i = 1 + \frac{1}{2} + \frac{1}{4} + \ldots + \left(\frac{1}{2}\right)^n = \frac{1-\left(\frac{1}{2}\right)^{n+1}}{1-\frac{1}{2}}$

$2 + 4 + 6 + \ldots + 100$
$\sum_{i=1}^{50} 2i$
$= 2\sum_{i=1}^{50} i$
$= 2(1 + 2 + 3 + \ldots + 50)$

Iloczyn $a_1 \cdot a_2 \cdot \ldots \cdot a_{n-1} \cdot a_n$ oznaczamy symbolem $\prod_{i=1}^{n} a_i$. Symbol i to wskaźnik iloczynu, m to dolny wskaźnik iloczynu, zaś n to górny wskaźnik iloczynu.

$2 \cdot 4 \cdot 6 \cdot \ldots \cdot 100 = \prod_{i=1}^{50} 2i = 2^{50} \prod_{i=1}^{50} i$

Przykład 1.1.2. $\prod_{i=0}^{6}(9-j) = 9\cdot 8\cdot 7\cdot 6\cdot 5\cdot 4\cdot 3$
$\prod_{i=1}^{n} i = 1\cdot 2\cdot 3\cdot \ldots \cdot (-1)\cdot n = n!$

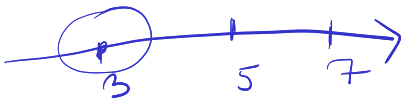
$\underbrace{x\cdot x\cdot \ldots \cdot x}_{n\ razy} = \prod_{i=1}^{n} x$

Definicja 1.1.3. *Iloczynem kartezjańskim* zbiorów A i B nazywamy zbiór

$$A\times B := \{(a,b):\ a\in A \wedge b\in B\}.$$

Analogicznie definiujemy
$A_1\times A_2\times \ldots \times A_n := \{(a_1,a_2,\ldots a_n):\ a_1\in A_1 \wedge a_2\in A_2 \wedge \ldots \wedge a_n\in A_n\}$.
Oznaczamy $A^2 = A\times A$ oraz $A^n = \underbrace{A\times A\times \ldots \times A}_{n-razy}$.

Przykład 1.1.4. Wyznacz $A\times B$, $B\times A$, B^2.

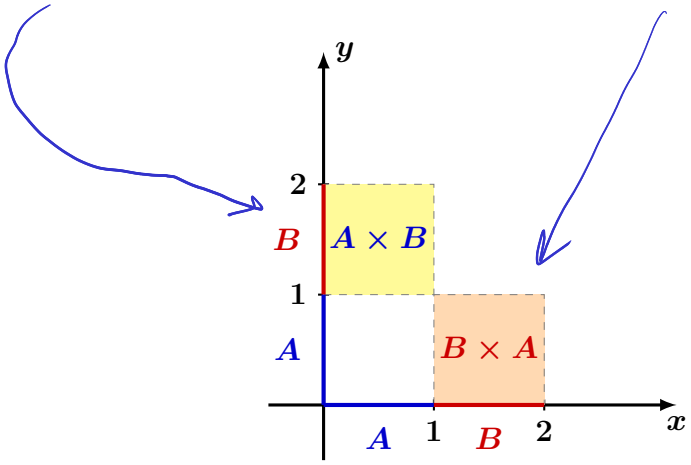

i) $A=\{3,4,5\}$, $B=\{5,7\}$

$A\times B = \{(3,5),(3,7),(4,5),(4,7),(5,5),(5,7)\}$
$B\times A = \{(5,3),(5,4),(5,5),(7,3),(7,4),(7,5)\}$ $\quad A\times B \neq B\times A$
$B^2 = \{(5,5),(5,7),(7,5),(77)\}$

ii) przedziały $A=(0,1)\subset\mathbb{R}$, $B=(1,2)\subset\mathbb{R}$

$A\times B = \{(x,y): 0<x<1 \wedge 1<y<2\}$ $\quad B\times A = \{(x,y): 1<x<2 \wedge 0<y<1\}$

iii) $A=B=\mathbb{R}$

$A\times B = B\times A = A^2 = B^2$
Oznaczamy $\mathbb{R}^2 = \mathbb{R}\times\mathbb{R} = \{(x,y):\ x,y\in\mathbb{R}\}$ - płaszczyzna rzeczywista

1.2 Działania wewnętrzne i ich własności

Niech A będzie zbiorem niepustym.

Definicja 1.2.1. Dowolną funkcję $h : A \times A \to A$ nazywamy *działaniem wewnętrznym* w zbiorze A. Wartość funkcji $h(a, b) \in A$ nazywamy *wynikiem* działania dla pary argumentów $a, b \in A$.

Przykład 1.2.2. i) Dodawanie jest działaniem wewnętrznym w $\mathbb{N}$.

ii) Odejmowanie nie jest działaniem wewnętrznym w $\mathbb{N}$.

iii) Dodawanie nie jest działaniem wewnętrznym w $\mathbb{R} \setminus \mathbb{Q}$.

Własności działań wewnętrznych

Definicja 1.2.3. Niech $* : A \times A \to A$ będzie działaniem wewnętrznym.

i) Działanie $*$ nazywamy *przemiennym*, jeśli $\forall\, a, b \in A \quad a * b = b * a$.

ii) Działanie $*$ nazywamy *łącznym*, jeśli $\forall\, a, b, c \in A \quad (a * b) * c = a * (b * c)$.

iii) Element $e \in A$ nazywamy *elementem neutralnym* działania $*$, jeśli $\forall\, a \in A \quad a * e = e * a = a$.

Przykład 1.2.4. i) Dodawanie jest działaniem wewnętrznym łącznym i przemiennym w $\mathbb{R}$. 0 jest elementem neutralnym.

ii) Mnożenie jest działaniem wewnętrznym łącznym i przemiennym w $\mathbb{R}^* = \mathbb{R} \setminus \{0\}$. 1 jest elementem neutralnym.

Twierdzenie 1.2.5. Jeżeli element neutralny istnieje to jest jedyny.

Dowód. Przypuśćmy, że istnieją $e_1, e_2 \in A$ będące elementami neutralnymi w A. Wówczas $e_2 = e_1 * e_2 = e_1$. $\square$

Przykład 1.2.6. Niech X to dowolny zbiór.

i) Zbiór pusty $\varnothing$ jest elementem neutralnym w $\big(P(X), \cup\big)$.

ii) Zbiór X jest elementem neutralnym w $\big(P(X), \cap\big)$.

Definicja 1.2.7. Niech $* : A \times A \to A$ będzie działaniem wewnętrznym, posiadającym element neutralny $e \in A$. Dla dowolnego $a \in A$ każdy element $a' \in A$ taki, że $a * a' = a' * a = e$, nazywamy *elementem symetrycznym* do a względem działania $*$.

Przykład 1.2.8. i) W $(\mathbb{R}, +)$ elementem symetrycznym do 5 jest -5 (tzw. element przeciwny).

ii) W $(\mathbb{R}^*, \cdot)$ elementem symetrycznym do 5 jest $\frac{1}{5}$ (tzw. element odwrotny).

iii) W $(\mathbb{R}, \circ)$, gdzie $x \circ y = x + y + 1$, elementem neutralnym jest -1, zaś elementem symetrycznym do x jest $-2 - x$.
Istotnie, dla dowolnego $x \in \mathbb{R}$ mamy

$$x \circ e = x \Leftrightarrow x + e + 1 = x \Rightarrow e + 1 = 0 \Leftrightarrow e = -1 \in \mathbb{R},$$

$$x \circ x' = e \Leftrightarrow x + x' + 1 = -1 \Rightarrow x' = -2 - x \in \mathbb{R}.$$

Twierdzenie 1.2.9. Jeżeli działanie wewnętrzne jest łączne oraz posiada element neutralny, to każdy element posiada co najwyżej jeden element symetryczny.

1.3 Podstawowe struktury algebraiczne

1.3.1 Pojęcie grupy

Struktura algebraiczna - zbiór wraz z działaniami wewnętrznymi w tymże zbiorze

Niech G będzie zbiorem niepustym, zaś $* : G \times G \to G$ działaniem wewnętrznym w G.

Definicja 1.3.1. i) Parę $(G, *)$ nazywamy *półgrupą*, jeżeli działanie jest łączne.

ii) Parę $(G, *)$ nazywamy *monoidem*, jeżeli działanie jest łączne i posiada element neutralny.

iii) Parę $(G, *)$ nazywamy *grupą*, jeżeli działanie jest łączne, posiada element neutralny oraz każdy element G posiada element symetryczny względem $*$ w G.

Jeśli dodatkowo działanie $*$ jest przemienne, to mówimy o *półgrupie przemiennej, monoidzie przemiennym, grupie przemiennej (abelowej).*

Przykład 1.3.2. Oznaczmy $\mathbb{R}^* = \mathbb{R} \setminus \{0\}$. Czy podane struktury to półgrupy/grupy (przemienne)?

	$(\mathbb{N}, +)$	$(\mathbb{Z}, \cdot)$	$(\mathbb{Q}, +)$	$(\mathbb{Q}, \cdot)$	$(\mathbb{R}^*, +)$	$(\mathbb{R}^*, \cdot)$
wewnętrzność	✓	✓	✓	✓	nie $-1+1=0$ $0 \notin \mathbb{R}^*$	✓
łączność	✓	✓	✓	✓		✓
przemienność	✓	✓	✓	✓		✓
el. neutralny	brak $0 \notin \mathbb{N}$	✓ $1 \in \mathbb{Z}$	✓ $0 \in \mathbb{Q}$	✓ $1 \in \mathbb{Q}$		✓ $1 \in \mathbb{R}^*$
el. symetryczny		brak $2 \cdot b = 1$ $b = \frac{1}{2} \notin \mathbb{Z}$	✓ $a + a' = 0$ $a' = -a \in \mathbb{Q}$	brak $a \cdot a' = 1$ $a' = \frac{1}{a}$ nie dla $a = 0$		✓ $a \cdot a' = 1$ $a' = \frac{1}{a}$ $\forall a \in \mathbb{R}^*$
	półgrupa przemienna bez el. neutr.	monoid przemienny	grupa abelowa	monoid przemienny		grupa abelowa

Przykład 1.3.3. $(\mathbb{Z}, +)$ jest grupą przemienną. Rozwiązując w $\mathbb{Z}$ równanie $x + 5 = 8$, korzystamy z własności działania w grupie.

$$
\begin{aligned}
x + 5 &= 8 \\
(x + 5) - 5 &= 8 - 5 && \text{istnieje element przeciwny do 5, należący do } \mathbb{Z} \\
x + (5 - 5) &= 3 && \text{dodawanie jest łączne w } \mathbb{Z} \\
x + 0 &= 3 && \text{istnieje element neutralny} \\
x &= 3
\end{aligned}
$$

Przykład 1.3.4. Niech $X = \{1, 2, 4, \ldots, 2^n, \ldots\}$, $n \in \mathbb{N}_0 = \mathbb{N} \cup \{0\}$, zaś działanie $\circ$ to mnożenie liczb. Czy $(X, \circ)$ jest półgrupą/grupą (abelową)?

Jeśli $a, b, c \in X$, to istnieją $k, m, n \in \mathbb{N}_0$ takie, ze $a = 2^n, b = 2^m, c = 2^k$.

wewnętrzne $\quad a \circ b = 2^n \cdot 2^m = 2^{n+m} \in A$

przemienne $\quad a \circ b = 2^n \cdot 2^m = 2^{n+m} = 2^{m+n} = 2^m \cdot 2^n = b \circ a$

łączne $\quad (a \circ b) \circ c = 2^{n+m} \cdot 2^k = 2^{n+m+k} = 2^n \cdot 2^{m+k} = a \circ (b \circ c)$

el. neutralny $e = 2^s, s \in \mathbb{N}_0 \quad a \circ e = a \Leftrightarrow 2^{n+s} = 2^n \Rightarrow s = 0,\ e = 1 \in X$

brak el. odwrotnego $a \circ b = 1 \Leftrightarrow 2^{n+m} = 2^0 \Leftrightarrow m = -n \Rightarrow m = -n \notin \mathbb{N}_0$

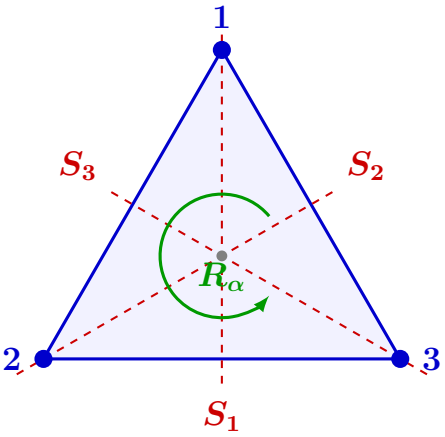
Wniosek: monoid przemienny (tj. półgrupa przemienna z jedynką)

Przykład 1.3.5.
Niech $T \subset \mathbb{R}^2$ będzie trójkątem równobocznym o wierzchołkach oznaczonych jako $1, 2, 3$. Rozważmy zbiór D_3 wszystkich izometrii własnych trójkąta T, czyli przekształceń geometrycznych płaszczyzny, które nakładają ten trójkąt na samego siebie. Jest to tzw. *grupa dihedralna stopnia 3* lub *grupa symetrii trójkąta równobocznego*.

Oznaczamy

id	przekształcenie tożsamościowe,
$R_{\frac{2}{3}\pi}, R_{\frac{4}{3}\pi}$	obroty dokonywane wokół środka trójkąta o kąty odpowiednio $\frac{2}{3}\pi$ i $\frac{4}{3}\pi$ w kierunku przeciwnym do ruchu wskazówek zegara,
S_1, S_2, S_3	symetrie osiowe względem symetralnych boków przechodzących przez odpowiadające im wierzchołki.

Zauważmy, że struktura $(D_3, \circ)$, gdzie działaniem wewnętrznym $\circ$ jest składanie przekształceń, ma strukturę grupy. Jest to najmniejszy przykład grupy nieprzemiennej (nieabelowej).

$\boldsymbol{D_3 = \{id, R_{\frac{2}{3}\pi}, R_{\frac{4}{3}\pi}, S_1, S_2, S_3\}}$

- $\boldsymbol{id}$ – identyczność
- $\boldsymbol{R_\alpha}$ – obroty o kąt $\boldsymbol{\alpha \in \{\frac{2}{3}\pi, \frac{4}{3}\pi\}}$
- $\boldsymbol{S_i}$ – odbicia względem osi $\boldsymbol{i}$-tego wierzchołka

$\boldsymbol{S_1 \circ R_{\frac{2}{3}\pi} = S_2}$

$\boldsymbol{R_{\frac{2}{3}\pi} \circ S_1 = S_3 \implies}$ **grupa nieabelowa**

Tabela działań w grupie D_3. Wynikiem $g \circ f$ jest element w wierszu g i kolumnie f.

$\circ$	id	$R_{\frac{2}{3}\pi}$	$R_{\frac{4}{3}\pi}$	S_1	S_2	S_3
id	id	$R_{\frac{2}{3}\pi}$	$R_{\frac{4}{3}\pi}$	S_1	S_2	S_3
$R_{\frac{2}{3}\pi}$	$R_{\frac{2}{3}\pi}$	$R_{\frac{4}{3}\pi}$	id	S_3	S_1	S_2
$R_{\frac{4}{3}\pi}$	$R_{\frac{4}{3}\pi}$	id	$R_{\frac{2}{3}\pi}$	S_2	S_3	S_1
S_1	S_1	S_2	S_3	id	$R_{\frac{2}{3}\pi}$	$R_{\frac{4}{3}\pi}$
S_2	S_2	S_3	S_1	$R_{\frac{4}{3}\pi}$	id	$R_{\frac{2}{3}\pi}$
S_3	S_3	S_1	S_2	$R_{\frac{2}{3}\pi}$	$R_{\frac{4}{3}\pi}$	id

1.3.2 Grupa permutacji

W trakcie wykładu poznamy wiele przykładów grup, w tym grupy macierzy takie jak ogólna grupa liniowa, grupa ortogonalna i grupa unitarna. Zajmiemy się teraz grupami permutacji zbiorów skończonych.

Definicja 1.3.6. Niech X będzie zbiorem niepustym. Wzajemnie jednoznaczne (tj. bijektywne) odwzorowanie $\sigma : X \to X$ nazywamy *premutacją* zbioru X.

Zbiór wszystkich premutacji zbioru X będziemy oznaczać symbolem $S(X)$.

Twierdzenie 1.3.7. Niech X będzie zbiorem niepustym. Zbiór $S(X)$ wraz z działaniem składania odwzorowań ma strukturę grupy.

Dowód. Złożenie bijekcji jest bijekcją, zatem działanie jest wewnętrze w zbiorze $S(X)$. Składanie odwzorowań jest działaniem łącznym. Elementem neutralnym jest funkcja identycznościowa id_X, która jest bijekcją. Funkcja odwrotna do danej bijekcji również jest bijekcją. □

Grupę $(S(X), \circ)$ nazywamy *grupą permutacji* zbioru X lub *grupą symetryczną* zbioru X.

Zajmiemy się teraz grupami permutacji zbiorów skończonych.

Niech X będzie zbiorem n-elementowym, gdzie $n \in \mathbb{N}$. Natura elementów nie będzie miała dla nas znaczenia. Bez straty dla ogólności rozumowań możemy przyjąć, że $X = \{1, 2, \ldots, n\}$.

Grupę permutacji zbioru n-elemetowego będziemy oznaczać symbolem S_n.
Liczba wszystkich permutacji zbioru n-elementowego (to jest moc zbioru S_n) jest równa $n!$.

Jeśli $\sigma, \tau \in S_n$, to zamiast $\sigma \circ \tau$ będziemy pisać krótko $\sigma\tau$.
Podobnie zamiast $\sigma \circ \sigma$ będziemy pisać σ^2.
Często też zamiast o złożeniu permutacji mówi się o *iloczynie* permutacji.
Permutację $\sigma : \{1, 2, \ldots, n\} \to \{1, 2, \ldots, n\}$, $j \mapsto \sigma(j)$ zapisujemy w postaci dwuwierszowej, podając wszystkie wartości przekształcenia. [1]

$$\sigma = \begin{pmatrix} 1 & 2 & \ldots & \mathrm{n} \\ \sigma(1) & \sigma(2) & \ldots & \sigma(n) \end{pmatrix}$$

W szczególności $\mathrm{id} : \{1, 2, \ldots, n\} \to \{1, 2, \ldots, n\}$, $\mathrm{id}(j) = j$ zapisujemy w postaci

$$\mathrm{id} = \begin{pmatrix} 1 & 2 & \ldots & \mathrm{n} \\ 1 & 2 & \ldots & \mathrm{n} \end{pmatrix}$$

[1] Ciąg $\sigma(1)$,$\sigma(2)$,...,$\sigma(n)$, to liczby $1, 2, \ldots, n$ ustawione w innym porządku.

Przykład 1.3.8. Permutacje $\tau, \sigma \in S_8$ dane są za pomocą przyporządkowań

$$\tau = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 & 8 \\ 3 & 5 & 8 & 4 & 7 & 1 & 6 & 2 \end{pmatrix}, \qquad \sigma = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 & 8 \\ 4 & 6 & 3 & 7 & 8 & 1 & 5 & 2 \end{pmatrix}.$$

Podamy postać permutacji σ^{-1}, $\sigma\tau$ oraz $\tau\sigma$.
Wyznaczamy σ^{-1}. Z definicji $\sigma^{-1}(j) = k \Leftrightarrow \sigma(k) = j$.

$$\sigma \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 & 8 \\ \downarrow & \downarrow & \downarrow & \downarrow & \downarrow & \downarrow & \downarrow & \downarrow \\ 4 & 6 & 3 & 7 & 8 & 1 & 5 & 2 \end{pmatrix} \qquad \sigma^{-1} \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 & 8 \\ \downarrow & \downarrow & \downarrow & \downarrow & \downarrow & \downarrow & \downarrow & \downarrow \\ 6 & 8 & 3 & 1 & 7 & 2 & 4 & 5 \end{pmatrix}$$

$$\sigma^{-1} = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 & 8 \\ 6 & 8 & 3 & 1 & 7 & 2 & 4 & 5 \end{pmatrix}$$

Wyznaczamy $\tau\sigma(j) = \tau\Big(\sigma(j)\Big)$, dla $j = 1, 2, \ldots, n$.

$$\begin{array}{cc} & \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 & 8 \end{pmatrix} \\ \sigma & \begin{pmatrix} \downarrow & \downarrow & \downarrow & \downarrow & \downarrow & \downarrow & \downarrow & \downarrow \end{pmatrix} \\ & \begin{pmatrix} 4 & 6 & 3 & 7 & 8 & 1 & 5 & 2 \end{pmatrix} \\ \tau & \begin{pmatrix} \downarrow & \downarrow & \downarrow & \downarrow & \downarrow & \downarrow & \downarrow & \downarrow \end{pmatrix} \\ & \begin{pmatrix} 4 & 1 & 8 & 6 & 2 & 3 & 7 & 5 \end{pmatrix} \end{array}$$

$$\tau\sigma = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 & 8 \\ 3 & 5 & 8 & 4 & 7 & 1 & 6 & 2 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 & 8 \\ 4 & 6 & 3 & 7 & 8 & 1 & 5 & 2 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 & 8 \\ 4 & 1 & 8 & 6 & 2 & 3 & 7 & 5 \end{pmatrix}$$

W podobny sposób wyznaczamy $\sigma\tau(j) = \sigma\Big(\tau(j)\Big)$, dla $j = 1, 2, \ldots, n$.

$$\begin{array}{cc} & \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 & 8 \end{pmatrix} \\ \tau & \begin{pmatrix} \downarrow & \downarrow & \downarrow & \downarrow & \downarrow & \downarrow & \downarrow & \downarrow \end{pmatrix} \\ & \begin{pmatrix} 3 & 5 & 8 & 4 & 7 & 1 & 6 & 2 \end{pmatrix} \\ \sigma & \begin{pmatrix} \downarrow & \downarrow & \downarrow & \downarrow & \downarrow & \downarrow & \downarrow & \downarrow \end{pmatrix} \\ & \begin{pmatrix} 3 & 8 & 2 & 7 & 5 & 4 & 1 & 6 \end{pmatrix} \end{array} \qquad \tau\sigma = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 & 8 \\ 3 & 8 & 2 & 7 & 5 & 4 & 1 & 6 \end{pmatrix}$$

Zauważmy, że $\tau\sigma \neq \sigma\tau$. [2]

Twierdzenie 1.3.9. i) Grupy S_1 oraz S_2 są grupami przemiennymi.

ii) Dla $n \geq 3$ grupy S_n są nieprzemienne.

Dowód. i) Jest oczywiste, że grupa jednoelementowa $S_1 = \left\{\sigma = \begin{pmatrix} 1 \\ 1 \end{pmatrix}\right\}$ jest przemienna. Dla $n = 2$ mamy

$$S_2 = \left\{\sigma = \begin{pmatrix} 1 & 2 \\ 1 & 2 \end{pmatrix}, \tau = \begin{pmatrix} 1 & 2 \\ 2 & 1 \end{pmatrix}\right\}.$$

[2] Składanie odwzorowań nie jest działaniem przemiennym,

Możemy sprawdzić, że $\sigma^2 = \tau^2 = \sigma$ oraz $\sigma\tau = \tau\sigma = \tau$. $\square$

Definicja 1.3.10. Permutację $\sigma \in S_n$ nazywamy *permutacją cykliczną rzędu k* lub *cyklem k-wyrazowym* lub *cyklem długości k*, jeśli istnieje w zbiorze $\{1, 2, \ldots, n\}$ podzbiór k-elementowy $\{a_1, a_2, \ldots, a_k\}$ taki, że

$$\sigma(a_1) = a_2, \ \ \sigma(a_2) = a_3, \ \ \ldots \ \ \sigma(a_{k-1}) = a_k, \ \ \sigma(a_k) = a_1$$

oraz

$$\forall j \in \{1, 2, \ldots, n\} \setminus \{a_1, a_2, \ldots, a_k\} \quad \sigma(j) = j.$$

Cykl k-wyrazowy oznaczamy symbolem $\big(a_1, a_2, \ldots, a_k\big)$, pomijając w zapisie wyrazy, które przechodzą same na siebie.

Zgodnie z przyjętą definicją

$$\big(a_1, a_2, \ldots, a_k\big) = \big(a_2, a_3, \ldots, a_k, a_1\big) = \big(a_3, a_4, \ldots, a_k, a_1, a_2\big) \quad \text{itd.}$$

Przykład 1.3.11. i) Rozważmy permutację $\sigma \in S_6$ postaci $\sigma = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 \\ 3 & 6 & 5 & 1 & 2 & 4 \end{pmatrix}$.

Zauważmy, że $1 \to 3 \to 5 \to 2 \to 6 \to 4$. Zatem $\sigma = \big(1, 3, 5, 2, 6, 4\big)$

ii) Rozważmy permutację $\sigma \in S_7$ postaci $\sigma = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 \\ 1 & 4 & 3 & 6 & 5 & 2 & 7 \end{pmatrix}$.

Permutacja ta jest cyklem 3-wyrazowym i możemy zapisać $\sigma = \big(2, 4, 6\big)$.

$\sigma \in S_7$!

Zauważmy, że pisząc $\sigma = \big(2, 4, 6\big)$, musimy podać do jakiego zbioru S_n należy σ.

Dla przykładu, jeśli $\sigma \in S_6$, to $\sigma = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 \\ 1 & 4 & 3 & 6 & 5 & 2 \end{pmatrix}$.

Jeśli zaś $\sigma \in S_7$, to $\sigma = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 \\ 1 & 4 & 3 & 6 & 5 & 2 & 7 \end{pmatrix}$.

Definicja 1.3.12. Niech $k, l \in \mathbb{N}$. Dwa cykle $\big(a_1, a_2, \ldots, a_k\big)$, $\big(b_1, b_2, \ldots, b_l\big)$ nazywamy *rozłącznymi*, jeśli zbiory $\big\{a_1, a_2, \ldots, a_k\big\}$, $\big\{b_1, b_2, \ldots, b_l\big\}$ są rozłączne, to jest

$$\big\{a_1, a_2, \ldots, a_k\big\} \ \cap \ \big\{b_1, b_2, \ldots, b_l\big\} = \varnothing.$$

Twierdzenie 1.3.13. i) Składanie cykli rozłącznych jest przemienne.

ii) Jesli $\sigma = \big(a_1, a_2, \ldots, a_k\big)$ jest cyklem długości k to wówczas

$$\sigma^{-1} = \big(a_k, a_{k-1}, \ldots, a_2, a_1\big),$$

$$\sigma^k = \mathrm{id} \quad \text{oraz} \quad \sigma^r \neq \mathrm{id} \quad \text{dla} \quad 1 < r < k.$$

Ponadto dla dowolnego $m \in \mathbb{Z}$

$$\sigma^m = \sigma^{m \mod k}.$$

iii) Każda permutacja jest cyklem lub może być przedstawiona jako złożenie (iloczyn) rozłącznych cykli. Przedstawienie to jest jednoznaczne z dokładnością do porządku czynników.

Przykład 1.3.14. Niech $\sigma = (1,2,3,4,5,6) \in S_6$. Obliczymy kolejne potęgi tego cyklu.

$$\sigma^2 = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 \\ 3 & 4 & 5 & 6 & 1 & 2 \end{pmatrix} = (1,3,5)(2,4,6)$$

cykle rozłączne

$$\sigma^3 = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 \\ 4 & 5 & 6 & 1 & 2 & 3 \end{pmatrix} = (1,4)(2,5)(3,6)$$

$$\sigma^4 = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 \\ 5 & 6 & 1 & 2 & 3 & 4 \end{pmatrix} = (1,5,3)(2,6,4)$$

$$\sigma^5 = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 \\ 6 & 1 & 2 & 3 & 4 & 5 \end{pmatrix} = (1,6,5,4,3,2)$$

$$\sigma^6 = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 \\ 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 \end{pmatrix} = \mathrm{id}$$

Zauważmy, że złożenie cykli nie musi być cyklem. [3]

[3] Można uzasadnić, że jeśli σ jest cyklem długości k, to wówczas σ^l będzie cyklem długości k wtedy i tylko wtedy, gdy k i l są względnie pierwsze.

Uwaga 1.3.15. Niech $\sigma \in S_n$. Zbiór [a]

$$\operatorname{supp}(\sigma) = \{a \in \{1, 2, \ldots, n\} : \ \sigma(a) \neq a\}$$

nazywamy *nośnikiem* permutacji. Mówimy, że permutacje $\sigma, \tau \in S_n$ są *rozłączne* lub *niezależne*, gdy [b]

$$\operatorname{supp}(\sigma) \cap \operatorname{supp}(\tau) = \varnothing.$$

Można uzasadnić, że składanie permutacji rozłącznych jest przemienne, czyli jeśli $\sigma, \tau \in S_n$ są rozłączne, to wówczas $\sigma\tau = \tau\sigma$.

Cykle rozłączne są permutacjami rozłącznymi. Można stąd wywnioskować, że jeśli $\sigma = \sigma_1\sigma_2 \ldots \sigma_r$ jest rozkładem permutacji σ na parami rozłączne cykle, to wówczas dla dowolnej liczby naturalnej n zachodzi

$$\sigma^n = \sigma_1^n \sigma_2^n \ldots \sigma_r^n.$$

[a] angielskie *support* - nośnik

[b] Dwie permutacje σ, τ nazywamy rozłącznymi, jeśli zbiór elementów przesuniętych przez σ jest rozłączny od zbioru elementów przesuniętych przez τ.

Przykład 1.3.16. Rozważmy permutację $\sigma \in S_{10}$ postaci $\sigma = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 & 8 & 9 & 10 \\ 6 & 2 & 4 & 3 & 5 & 9 & 8 & 10 & 1 & 7 \end{pmatrix}$.
Dokonamy jej rozkładu na cykle.

$$\sigma = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 & 8 & 9 & 10 \\ 6 & 2 & 4 & 3 & 5 & 9 & 8 & 10 & 1 & 7 \end{pmatrix} = (1,6,9) \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 & 8 & 9 & 10 \\ 1 & 2 & 4 & 3 & 5 & 6 & 8 & 10 & 9 & 7 \end{pmatrix} =$$

$$= (1,6,9)(3,4) \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 & 8 & 9 & 10 \\ 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 8 & 10 & 9 & 7 \end{pmatrix} =$$

$$= (1,6,9)(3,4)(7,8,10) \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 & 8 & 9 & 10 \\ 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 & 8 & 9 & 10 \end{pmatrix} = (1,6,9)(3,4)(7,8,10)$$

Możemy wykorzystać otrzymany rozkład na parami rozłączne cykle, aby wyznaczyć σ^{15} oraz σ^{-15}. Mnożenie cykli rozłącznych jest przemienne, zatem

$$\sigma^{15} = (1,6,9)^{15}(3,4)^{15}(7,8,10)^{15} = (3,4)^{15} = (3,4),$$

bowiem $(1,6,9)^3 = \mathrm{id}$, $(3,4)^2 = \mathrm{id}$, $(7,8,10)^3 = \mathrm{id}$.
Zatem

$$\sigma^{-15} = (3,4)^{-1} = (4,3).$$

Definicja 1.3.17. i) Cykl dwuwyrazowy nazywamy *transpozycją*.

ii) Transpozycję postaci $(k, k+1)$ nazywamy *transpozycją liczb sąsiednich*.